
Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (inclou vot particular)

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 25 juliol 2022

"El tipus és la idea mateixa de l'arquitectura, allò que està més a prop de la seua essència" Aldo Rossi. *"La arquitectura de la Ciudad"* 1971

I Antecedents

Amb data 25 de Maig es rep al CVC una petició formulada per l'Ajuntament de Nules relativa a la possible consideració com a Bé de Rellevància Local d'un conjunt d'edificacions d'origen popular aixecades al llarg de la platja de Nules. El peticionari considera que la valoració que el CVC puga fer-ne enfortiria les raons per aconseguir la protecció patrimonial dels béns i aporta una documentació signada per l'arquitecte Manuel Miralles Aguilar titulada *"Les casetes de la mar de Nules"*¹ on exposa acuradament l'origen i característiques dels béns de referència i que servirà de base per al present informe.

El president Grisolí encomana a la Comissió de Llegat l'estudi de la petició i els Consellers Gonzalez Móstoles i Vizcarro Boix se'n fan càrrec, estudien la documentació aportada i giren visita al conjunt de casetes de la platja de Nules, assessorats per l'autor de la documentació referida.

II Origen i desenvolupament d'una mena d'ocupació del territori

La marjal s'estén tot al llarg de la Plana Baixa ocupant històricament des de els contraforts muntanyencs i les hortes fins a les dunes de la mar. Com assenyala el professor Mateu i Bellés *"Un tret comú a les planes repetida presència d'albuferes, prats i marjals... el litoral valencià és com un rosari d'albuferes: ...el Quadro de Castelló, la Marjalera de Borriana i Nules, els Estanys d'Almenara, la Marjal de l'Horta Nord de València...l'Albufera d'Elx..."*²

A Nules, es troben terrenys de marjal que formen la Marjalera que s'estén fins Borriana i on mossén Cavanilles apuntava que *"...los marjales se hallan a continuacion de las huertas hasta el mar. Los arenales de la playa forman una cuesta suave, y junto a ellos hay un lago que es el punto de reunión de los manantiales y humedales de los sitios aguanosos."*³

---

¹ Miralles Aguilar, M *"Les casetes de la Mar de Nules"* Inèdit

² Mateu i Bellés J. *"Temas d'etnografia valenciana. L'aprofitament humà del territori"* Institució Alfons el Magnànim. 1983

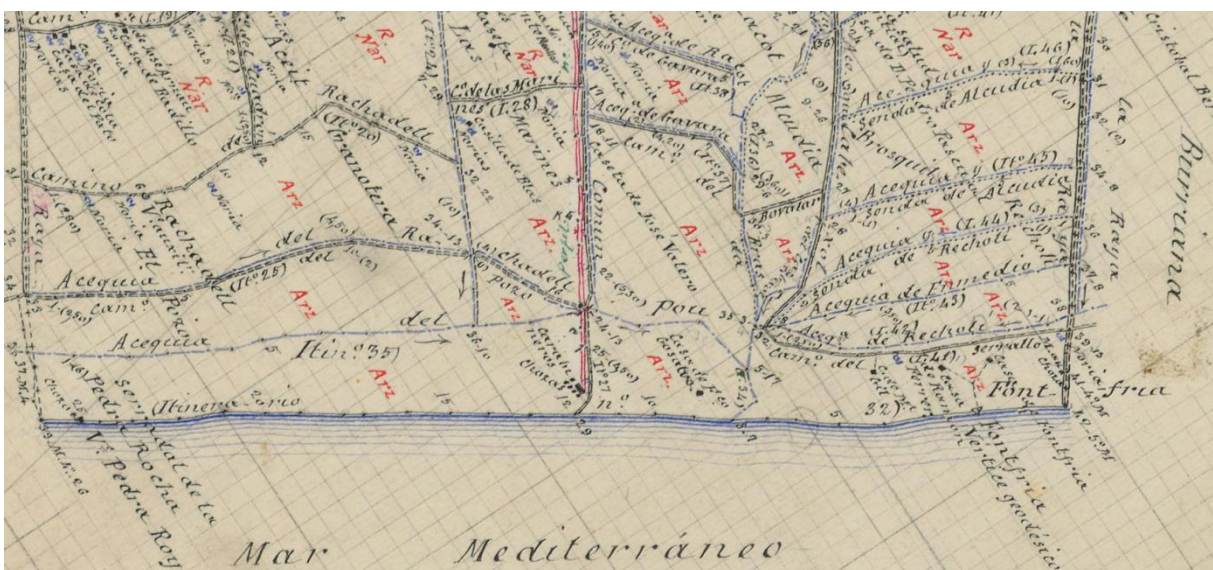
³ Cavanilles A.J *"Observaciones sobre la historia natural del reyno de valència."* 1795

La Marjalera de Nules va estar conreada d'arròs fins que es va procedir a l'avenament o cadufat de les aigües per tal d'évitar el paludisme com a raó de fons, com ja va prescriure el botànic Cavanilles en analitzar aquesta matèria al llarg de tot el territori.

Al començament del segle XX, l'assecament de les terres ja era una realitat que permetria una altra mena d'ocupació del territori incloent-hi l'establiment humà en condicions de certa salubritat, abans precària o inexistent.

L'Estany de Nules, del que parlava Cavanilles, catalogat ara com a Paratge Natural, és un testimoni feient de les característiques marjals amb aiguamolls que han anat desapareixent i que configuraven un territori i un paisatge gairebé extingit.

III Noves ideologies urbanes: Higienisme i esbarjo

La consolidació de l'estat liberal i el mode de producció industrial, encara que endarrerit a les nostres terres per la successió de guerres civils, fou el marc en què va sorgir la corrent de pensament social que coneixem com a higienisme i que va impregnar un notable conjunt d'obres públiques de sanejament, abastiment d'aigües potables i reformes urbanes, entre altres.

Les noves classes dirigents optaren per incorporar un estil de vida que incloïa certs hàbits saludables, com ara l'estiueig i els banys de mar que prompte s'estendrien a capes més amples de la societat junt amb l'augment del nivell de vida derivat de la industrialització incipient.

IV Una forma de creixement urbà no reconegut pel planejament

La dessecació de les terres de marjal produïda al torn del segle XX també fou una mesura ancorada profundament en el cor de la cultura o corrent higienista i va permetre un assaig de nova ocupació del territori i de l'establiment d'un corpus social vinculat a ell que anava a marcar el segle: l'esbarjo.

Aquesta conjugació material i ideològica és a la base del mode de vida que emprarien les classes mitjanes i fins i tot baixes per a mamprendre aquesta forma de creixement urbà que tractem d'analitzar, quan parlem de les casetes de la mar de Nules.

Quan considerem el procés estàndard que els urbanistes proposen per a les formes de creixement⁴, el model estaria format per la successió de tres elements: parcel·lació, urbanització i edificació, en eixe orde. Però s'hi troben models que defugen l'estàndard i que són aliens al procés inicial de parcel·lació i urbanització. És el cas de les Casetes de la Mar de Nules, establertes amb la total manca de planejament i per tant de parcel·lació i urbanització. La teoria parla d'aquests processos com a *informals* o com a *formes no reconegudes pel planejament*.

V Els conceptes de tipus i de model: una reflexió necessària

Per tal d'apropar-nos a les raons que impulsen la protecció d'un conjunt de casetes com ara les de Nules, cal mamprendre una reflexió teòrica sobre el fet tipològic en què basarem l'argumentació patrimonial.

Quan parlem d'aquestes architectures vernacles, sovint es fa servir la idea, el concepte de tipus i el de model per tal d'encaixar-les en unes categories disciplinars competents. L'arquitecte Del Rey Amat, és entre nosaltres una autoritat en aquesta matèria i prenem les seues idees com a guia del que exposarem.

Ens indica el professor Del Rey ⁵ que:

"Entenem per tipus allò que és comú a un grup d'edificis, allò que en aquest grup és específic com a concepció de la forma de la casa".

I que: *"Entenem per model una formalització referida a un tipus, del qual en depèn en l'organització interna, però que inclou a més a més determinades característiques que l'individualitzen".*

I també que, essencialment: *"L'acceptació d'un tipus com a consideració prèvia a la construcció de la casa, tipus sobre el qual no hi ha discussió sinó simple adaptació en forma de model concret, és un fenomen constatat en moltes tradicions culturals."*

Aquests lineaments teòrics tenen fortes arrels en el món patrimonial i arquitectònic. Recordem, com a mestre indubitat de la arquitectura del darrer terç del segle XX, les posicions d'Aldo Rossi en el seu cabdal *"La arquitectura de la Ciudad"* ⁶

"...el concepte de tipus es constitueix com a fonament de la arquitectura...repetint-se tant en la pràctica como en els tractats".

També que :

" tipus...com quelcom permanent i complex, un enunciat lògic que s'anteposa a la forma i que la constitueix"

⁴ Solà Morales M. "Las formas del crecimiento urbano" Laboratori d'Urbanisme.UPC1997

⁵ Del Rey Amat M "Temas d'etnografia valenciana. La casa tradicional." Institució Alfons el Magnànim 1983

⁶ Rossi, Aldo "La arquitectura de la ciudad" Gustavo i Gili 1971

Es recolza en Quatremère de Quincy, que afirma: *“La paraula tipus no representa tant la imatge d’una cosa que copiar o que imitar perfectament sinó la idea d’un element que ha de servir de guia al model”*.

Sobre aquestes bases bastirem la consideració patrimonial de les Casetes de la Mar de Nules i que com veurem són d’aplicació a aquesta tipologia habitacional que es presenta com un tipus específic d’estiueig o descans, com indica Del Rey, en parlar dels masets de Castelló que guarden relació propera amb les Casetes de Nules.

VI Nova tipologia habitacional

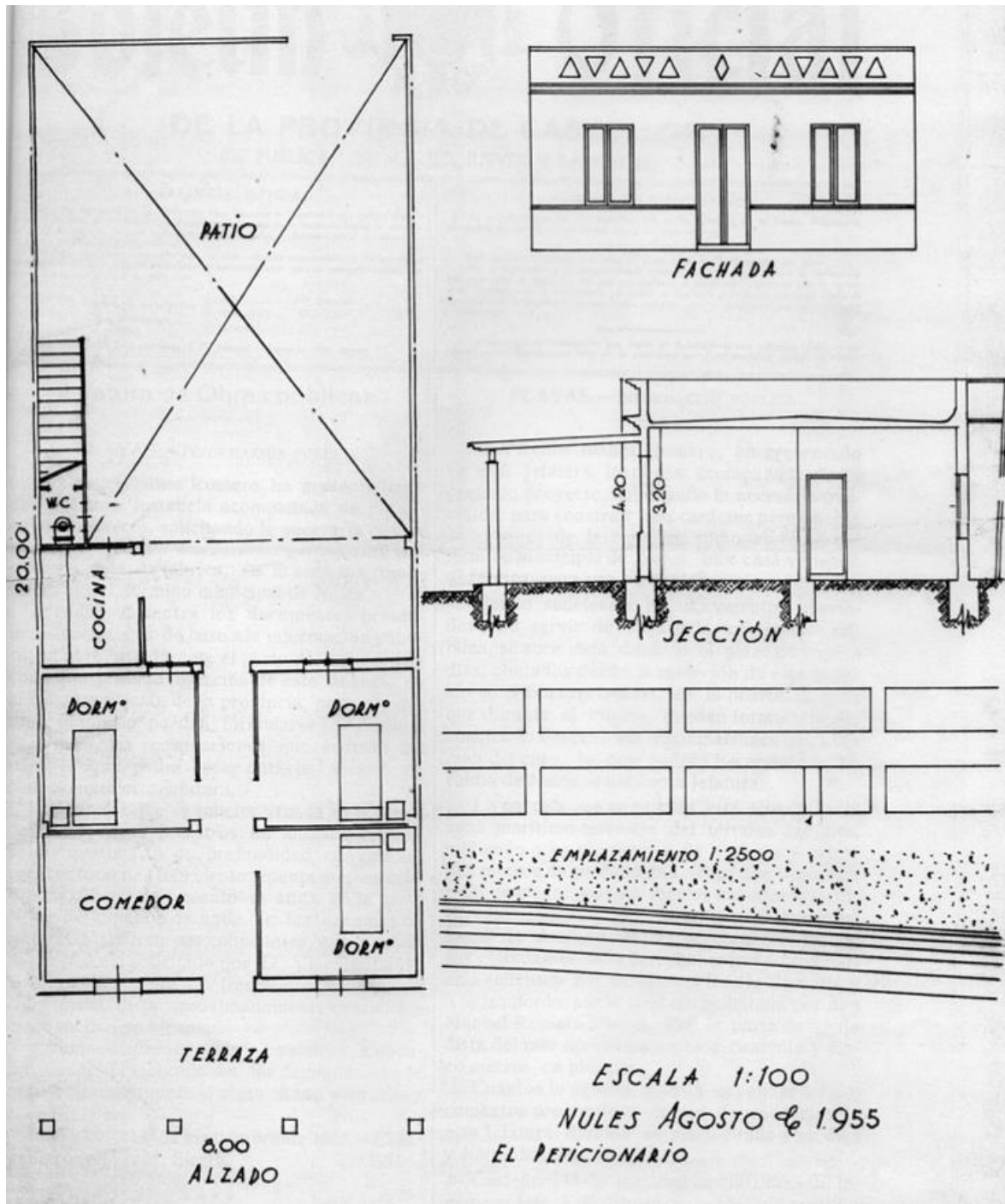
Com hem vist, la capacitat d’iniciar un nou tipus d’ocupació del territori estava al començament del segle anterior clarament establerta i es materialitzaria entorn a la segona dècades. Les casetes en la seua majoria es construeixen als Serradals propietat dels veïns, i les que tenen concessió administrativa en són la minoria mitjançant l’ocupació del cordó dunar, com assenyala Miralles Aguilar en la seua documentació ja citada i que seguim.

Les cases a bastir, destinades a la classe treballadora de recursos escassos, ho foren amb senzillesa constructiva seguint en certa mida la tipologia dels masets de Castelló i configurada per dos crugies paral·leles a façana, terrassa anterior coberta i pati o corral posterior descobert. Les dimensions oscil·len entorn als set metres d’amplària i fondària de doble mida.

L’organització interna de la casa, la planta, rememora la dels masets en situar un corredor central i dos línies de quartos, deixant obert el primer d’ells, que funciona com a menjador mirant a la terrassa, que ocupa tota l’amplària i forma una crugia suplementària. La cuina es situa al corral i també el comú, al costat oposat.

La tecnologia disponible es limitava als murs de blocs de morter i grava de la mar apisonats i envans de atovó; la coberta, de bigues de fusta, revoltos de atovó prim, rostaria reduïda i acabat de rajola o de fibrociment, com en les terrasses. Sobre el mur davanter, s’aixeca un ampit amb decoració arquitectònica de gerros, timpans i imatges de taulellets decorats sovint d’advocació religiosa.

La terrassa es bastia amb uns prims pilars de pedra artificial o morter emmotllat amb varetes de fil d’aram, o be d’atovó a cara vista, i a la cornisa, es disposa una imposta de fusta formada per peces verticals decorades. Estava elevada quatre o cinc graons sobre la cota d’arribada, donant peu a una escaleta que també era motiu decoratiu. Les terrasses estaven comunicades entre elles sense separació física al començament del procés d’ocupació.

La configuració urbana, és a dir l'ordenació encara que fora espontània, es produeix seguint el tipus d'habitatges en filera, mantenint una petita separació entre dos casetes contigües que de vegades permetia la comunicació posterior-anterior.

Aquesta morfologia manca de qualsevol altre element urbà fora de les casetes, com a molt un camí posterior que dona entrada als corrals o patis i, a més, és indefinida. La seua ampliació longitudinal no té més límits que el accidents geogràfics i les concessions administratives.

Les instal·lacions urbanes, clavegueram, xarxa d'aigua, enllumenat eren inexistents, encara que dècades després s'hi varen escometre les obres necessàries.

Els usuaris consumien l'aigua de pluja que omplia els aljubs o cisternes i el comú al pati cobria les necessitats.

El tipus que hem estant descrivint admet, com ja ha quedat establert, la seua traducció, versió o materialització en models diferents que, en no negar el tipus, li afegeixen varietat i personalització.

Aquesta forma de creixement, com hem vist, sense cap dels elements canònics com la parcel·lació i la urbanització, ha pogut configurar un paisatge litoral que ara es presenta com a una peça estimable en el litoral per la seua escala reduïda, l'escassa afecció al medi natural i el seu rellevant paper tipològic, com hem estat raonant.

És remarcable la geografia del tipus, d'aquesta mena d'ocupació del territori, que s'estén tot al llarg de la comunitat, com apunta Miralles Aguilar, d'Alcossebre a Guardamar del Segura, la qual cosa li afegeix valor patrimonial i remarca la seua condició tipològica com a bé mereixedor de protecció.

VII Les casetes marquen una manera de viure i de relacionar-se.

Precisament és aquesta tipologia habitacional de què parlem la que ajuda a configurar una manera de relació i unes costums entre el veïnatge de les casetes que s'ha mantingut fins l'actualitat. Així, les terrasses, fins fa poc moltes d'elles sense delimitació unes amb les altres, oferien una oportunitat, potser de vegades inevitable, de relació.

Diu Miralles "... *las terrazas estan completamente abiertas a los vecinos únicamente separadas por un murete bajo o antepecho, con lo que las normas sociales se practican de forma menos estricta a como se hace durante el año y la vida exterior de la familia se comparte con las colidantes, las cuales participan de las conversaciones, juegos e incluso comidas.*"

Aquesta realitat repetida al llarg dels anys ha propiciat unes relacions molt estretes, podríem dir fins i tot familiars, que passen de generació en generació entre veïnes i veïns, afavoreixen el manteniment o la recuperació de certes costums com les pràctiques de conserva de tomata o la festa del fanalet pròpies dels pobles de costa i es diferencien marcadament d'altres tipus de relació molt més urbanes i associades a les edificacions d'apartaments de només un carrer més enllà.

De fa uns anys ençà, la mobilització per part del veïnatge per la protecció de les Casetes s'ha fet més visible amb la realització de diverses activitats per tal de posar en valor les construccions, però també de recuperar precisament part d'aquesta etnografia de què parlem i que pot estar en perill.

VIII Del final de segle XIX fins la segona meitat del XX: Obsolescència, substitució

Al llarg d'aquest més d'un segle d'existència, les casetes han sigut testimoni de diversos canvis en el seu entorn, així, una de les vessants històriques de les casetes és el seu paper durant la Guerra Civil com a refugi de les i els habitants de Nules. Les Casetes arriben a refugiar durant els bombardejos de l'Ofensiva de Llevant en 1938 vora unes 4.000 persones entre civils i tropes d'un i altre bàndol. Dos personatges il·lustres, la dramaturga Maria Teresa León i el seu company, el poeta Rafael Alberti, foren dos dels refugiats d'aquell estiu de 1938 i així en parla Alberti en un escrit arran de la mort de León: "*...Empiezas de nuevo a revivir. Me dices que vas a comenzar una nueva novela, a asistir por la tarde a la televisión, allá en Buenos Aires, a volver por las playas frente a Nules. Allí te esperan las Guerrillas del Teatro...*"⁷

Per altra banda han sigut testimoni del canvi de paisatge que ha suposat el canvi de model turístic i la proliferació de construccions de blocs de pisos com a segones residències estivals.

Amb tot, dos són les amenaces que assetgen les Casetes de la Mar de Nules: l'acceleració del procés urbanitzador reglat, sotmès a ordenances i al mercat immobiliari, que l'ha situat en posició feble i desprotegida, i les restriccions de manteniment i reforma interna i externa dels edificis, derivades del règim de concessió administrativa que ho impedeix.

Aquests dos perills poden acabar, per obsolescència i per substitució, amb el tipus que hem estat descrivint amb la corresponent pèrdua patrimonial que suposaria.

VIII Conclusió

La naturalesa tipològica que hem estat considerant, junt amb la formació d'un paisatge litoral de forta personalitat i ben arrelat al territori valencià, recomanen la protecció patrimonial del conjunt format per les Casetes de la Mar de Nules, considerant la inclusió com a Bé Immobile de Rellevància Local en el Catàleg de Béns i Espais protegits del municipi de Nules, així com convidem a una reflexió sobre la presència d'aquest tipus d'habitatges al llarg de la costa de tot el País Valencià per tal de poder estudiar-ne la seua conservació.

Aquest informe es remetrà al protocol habitual. A la Direcció General de Cultura i Patrimoni de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, i a l'Ajuntament de Nules.

---

⁷ ALBERTI, Rafael. *Las nuevas ramas de tu muerte*. El País. 26-12-1988. Disponible en https://elpais.com/diario/1988/12/26/opinion/599094010_850215.html

VOTO PARTICULAR de D. José Vicente Navarro Raga explicando su abstención en el informe sobre *Les casetes de la mar en Nules*.

Quiero significar mi abstención en la votación sobre el Informe en relación a les casetes a la mar de Nules, como consecuencia de entender que en el texto del mismo se conculca la Constitución Española y el Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana, al referirse a esta última como "País Valencià", en contra de su denominación legal como Comunitat Valenciana, que es la única oficial y estatutaria.

En el Título I del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana y en referencia a ésta establece el artículo 1, apartado 1º que "El pueblo valenciano, históricamente organizado como Reino de Valencia, se constituye en Comunidad Autónoma, dentro de la unidad de la Nación española, como expresión de su identidad diferenciada como nacionalidad histórica y en el ejercicio del derecho de autogobierno que la Constitución Española reconoce a toda nacionalidad, con la denominación de Comunitat Valenciana."

Tanto en la Ley como en el Reglamento de organización y funcionamiento del CVC, se determina en su artículo 4 que "serán directrices inspiradoras de la actividad del Consejo Valenciano de Cultura, el respeto a los principios que informan la Constitución y el Estatuto de Autonomía", siendo por tanto que todos sus miembros, al igual que las diferentes comisiones y el Pleno del CVC, deben respetar la denominación oficial frente a cualquier otra, utilizando el término surgido del estatuto de 1982 y modificado en la reforma estatutaria de 2006, significando el único nombre reconocido en nuestro marco legal vigente con carácter de oficial para referirse a los territorios del histórico Reino de Valencia. Es igualmente el nombre que reconocidamente representa uno de nuestros elementos y señas de identidad, fruto de la voluntad de consenso y mayoritariamente aceptada por el pueblo valenciano, algo que esta institución debería siempre respetar.

José Vicente Navarro Raga
Conseller CVC